

- Szabó, M. (2014). Zwischen Geschichtspolitik und Wissenschaft. Der Holocaust in der slowakischen Historiografie nach 1989. *Einsicht*, 6(11), 16–24.
- Šmok, M. (2011). Každý žid je sionista a každý sionista je špion! Příběh distribuce sociálních podpor. *Paměť a dějiny*, 29–39.
- Šmok, M. (2017). *Labyrintem normalizace – židovská obec jako zrcadlo většinové společnosti*. Praha: Židovské muzeum v Praze.
- Werner, B. (2002). Exclusionary Riots: Some theoretical Considerations. In: Ch. Hoffmann, W. Bergmann, H. Walter Smith (Eds.), *Exclusionary Violence. Antisemitic Riots in Modern German History* (s. 159–182). Michigan: University of Michigan Press.

MIROSLAVA KINCZER, TATIANA ZACHAR PODOLINSKÁ (Eds.):
 Etické dilemy v súčasnej etnológii I.
 [Ethical Dilemmas in Current Ethnology, Vol. 1]
 Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i., 2024, 132 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2025.1.12> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
 © 2025, Ján Dubravčák. This is an open access licensed under the Creative Commons

Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV venoval priestor mladým autorom a autorkám, ktorí sa vo svojich etnografických výskumoch, realizovaných počas doktorandského štúdia, stretli nielen s eticky komplikovanými, ale aj ľudsky náročnými situáciami. Vznikla tak publikácia, ktorá prezentuje príklady diametrálne odlišných výskumných tém. Ich rôznorodosť je však prepletená edičným zámerom zdieľať konkrétne etické otázky, ktorých odpovede môžeme len ťažko hľadať vo všeobecne formulovaných etických kódexoch (napr. EK FSEV UK, 2014; EK NSS, 2017; EK SASA, 2013 atď.).

Úmysel takto koncipovať publikáciu vymedzuje aj špecifické čitateľské publikum. Editorky Miroslava Kinczer a Tatiana Zachar Podolinská jasne definovali cieľovú skupinu publikácie hneď v predslove: sú ňou študenti, študentky, výskumníci a výskumníčky. Ako samy jasne deklarujú, publikácia má slúžiť ako „pomocný nástroj pri premýšľaní nad etickými aspektmi vlastných výskumov a možnými výzvami, s ktorými sa s veľkou pravdepodobnosťou stretnie každý etnograf a etnografka“ (s. 8). Príspevky v publikácii splnili svoj účel. Autorky a autori veľmi jasne formulovali konkrétne otázky, ktoré stoja za premýšľanie.

Jednotlivé empirické skúsenosti etických dilem výskumníkov a výskumníčok sú prezentované v štyroch samostatných autorských kapitolách. V prvej z nich sa Kristína Cichová venuje tematickým okruhom, ktoré rámujú etickú rovinu jej výskumu v medicínskom prostredí. V úvode zameriava svoju pozornosť princípu neškodenia, teda istej zodpovednosti voči účastníkom výskumu chápanej tak, aby výskumníci a výskumníčky „nepoškodili bezpečnosť, dôstojnosť a súkromie účastníkov výskumu“ (EK NSS, 2017: 3). Dôležité je preto projektovať výskum tak, aby v žiadnom prípade nespôsobil ujmu akémukoľvek účastníkovi výskumu. A to sa týka aj jeho legislatívnej stránky. K. Cichová v tomto kontexte kladie, podľa mňa relevantnú a doposiaľ málo kladenú, otázku: „Kto má a za aké prostriedky poskytovať výskumným pracovníkom dostatočné, solídne právne poradenstvo ohľadom dizajnu ich výskumu?“ (s. 18). Etnografka vykonávala výskum v medicínskom prostredí, ktoré je z pohľadu etických

výziev komplexnou a špecifickou kategóriou, ktorá by si možno zaslúžila aj vlastné, tematické vydanie obdobnej publikácie. Rovnako to platí aj pri výskume s účasťou detí, na ktoré sa v princípe vzťahujú rovnaké etické požiadavky, ako pri akýchkoľvek iných účastníkoch výskumu, hoci deti „chápu a prežívajú svet inak ako dospelí“ (Thomas, O’Kane, 1998: 337).

Deti kvôli komplikovaným požiadavkám etnografického výskumu tvoria z perspektívy výskumníckeho záujmu marginalizovanú skupinu. Do podobnej pozície sa dostávajú aj starší ľudia. V spoločenskovedných výskumoch sa vo väčšej miere získavajú názory o starších ľuďoch, než postoje samotných starších dospelých ľudí (Jamieson, 2002: 16). V druhej kapitole o etických dilemách sa výskumníčka Miroslava Kinczer venuje práve starším dospelým s poruchami kognitívnych funkcií. Veľmi razantne zdôrazňuje, že „žiadna forma zdravotného postihnutia, vrátane demencie, by v súčasnosti nemala byť diskvalifikovaná pre účasť na výskume“ (s. 45). Výskum uskutočnila v zariadení pre seniorov, v ktorom prepojila postoje ľudí o ich subjektívnej osobnej pohode s určitými aspektmi miesta pobytu v zariadení. Z etických otázok, s ktorými sa počas terénneho výskumu stretla, vyvstáva z jej textu do popredia otázka informovaného súhlasu. Súhlasím s tvrdením, ktoré autorka s odkazom na ďalších výskumníkov a výskumníčky predkladá, že písomný formulár informovaného súhlasu je „necitlivým zásahom do lokálneho kontextu“ (s. 42), pričom môže negatívne ovplyvniť zber dát. Síce podľa EK NSS (2017: 5) je možné informovaný súhlas zaznamenať aj v ústnej podobe na rekordér, informovaný súhlas predstavuje istý druh formality, ktorá môže narušiť spontánny priebeh interview, a teda aj také dôležité budovanie dôvery medzi účastníkmi výskumu.

Účastníci výskumu majú byť oboznámení s výskumnými cieľmi, metódami, a to tak, aby im rozumeli. M. Kinczer sa v tomto kontexte veľmi trefne pýta v súvislosti s kvalitou informovaného súhlasu: „Ak mi niekto pred rozhovorom povie: „nechápem, prečo si toľko píšeš, čo robíme, ale kľudne pokračuj, nevaďi mi to“, je možné takéto vyhlásenie považovať za informovaný súhlas?“ (s. 48). Na podobné otázky podľa mňa nestačia etické kódexy, ba ani etické komisie, hoci napr. EC AAA (2012) upozorňuje, že kvalita informovaného súhlasu stojí nad jeho formálnou stránkou.

Informovaný súhlas, princíp neškodenia, ale aj anonymizácia (pseudonymizácia) sú nosné témy príspevkov, ktoré sa v rôznych výskumných kontextoch prelínajú celou publikáciou. Je to pochopiteľné, pretože tieto aspekty sa týkajú akéhokoľvek výskumného prostredia, internetového nevynímajúc. V online priestore vykonávala svoj výskum etnografka Natália Slivková, autorka predposlednej kapitoly publikácie. Tematicky sa zamerala na antivakcinačné presvedčenia v kontexte sociálnych reprezentácií o konšpiračných teoretikoch. Výskum v online prostredí zahŕňa veľké množstvo etických otázok: Ako získať informovaný súhlas na internete pri používaní pseudonymov? Ako exaktne vymedziť verejnú a súkromnú online skupinu? A mnohé ďalšie, ktoré sú stále predmetom diskusií (s. 67–70). N. Slivková veľmi priamo formuluje problematiku etických kódexov, ktoré sú niekedy až príliš všeobecné. Tvrdí, že „ich kritériá nevieme uplatňovať v praxi rovnako ako pri offline teréne, keď čelíme ľuďom tvárou v tvár“ (s. 74). Veľmi oceňujem jej reflexívny prístup, keď vystúpila z pozície „nestrannej“ výskumníčky a do diskusií vstúpila „aj ako rodič a matka, ktorá vie zdieľať strach a voľbu určitých rozhodnutí a tiež porozumieť normatívnemu tlaku okolia“ (s. 94).

Štvoricu autorských príspevkov uzatvára Bahdan Serdziuk, ktorý nadväzuje na etické problémy predchádzajúcich autoriek v súvislosti s informovaným súhlasom, anonymizáciou, neškodníím či pozicionalitou samotného výskumníka. Problematiku prenáša do prostredia post-komunistického Bieloruska v kontexte žitého a normatívneho náboženstva mariánskej

úcty. K všetkým vyššie uvedeným etickým problémom, ktoré sa opakujú viac či menej vo všetkých príspevkoch, zdôrazňuje ďalšiu relevantnú tému. S odkazom na A. Halembovú (2015: 31) konštatuje, že „antropológia ako vedná disciplína doposiaľ nevytvorila adekvátne etické princípy týkajúce sa práce s mocnými a privilegovanými ľuďmi“ (s. 113). V rámci výskumu B. Serdziuka sú za takýchto ľudí považovaní náboženskí lídri. V tomto prípade je výrazný už spomenutý princíp neškodenia, ktorý účastníci výskumu explicitne verbalizovali nielen v kontexte seba ako osôb, ale s odkazom na celú cirkev (s. 116). V závere sa o potrebné sprehľadnenie tém publikácie postarala editorka T. Zachar Podolinská, ktorá kompaktne zhrnula celú publikáciu.

Na záver môžem podotknúť, že publikácia je cennou, avšak len počiatočnou pomôckou pre všetkých, ktorí dizajnujú alebo

sa ocitnú v prostredí terénneho výskumu spolu s jeho etickými zákutiami. Číslovka na konci titulu publikácie *Etické dilemy v súčasnej etnológii I.* naznačuje jej ďalšie pokračovanie – čo je pre študentstvo a výskumníctvo len dobre. Môžeme ďalej diskutovať o formálnych stránkach obdobných publikácií: či vo forme tematizovaných monografií; štruktúrou prehľadnejších a (podľa tém etických otázok) kategorizovaných zborníkov; vo forme esejí v pravidelne vydávaných odborných periodikách; alebo len vo forme blogov. Pracujeme so žijúcimi a cítiacimi bytosťami, nie s číslami a štatistikami, a to vždy prinesie etické dilemy bez ohľadu na výskumnú tému. Predpokladám, že každý, kto zažil „čaro i neduhy“ terénneho výskumu by dokázal zdieľať svoje skúsenosti rôznorodých etických otázok, na ktoré ani tie najhrubšie kódexy nedokážu odpovedať. Ako aj naznačili autor a autorky článkov v tejto publikácii, na konci rozhodnutia stojí sám výskumník a sama výskumníčka, ktorí/-é čelia etickým výzvam. Čím viac budeme takéto skúsenosti zdieľať, tým viac sa z nich môžeme navzájom poučiť a vo výsledku sprostredkovať i kvalitnejšie výskumy.

JÁN DUBRAVČÁK,
Katedra archeológie a kultúrnej antropológie FiF UK v Bratislave

LITERATÚRA

- EC AAA (2012). *AAA Ethics Blog: Principles of Professional Responsibility*. [online] dostupné na: <https://ethics.americananthro.org/category/statement/>; navštívené 24. 11. 2024
- EK FSEV UK (2014). [online] dostupné na: https://fses.uniba.sk/fileadmin/fsev/o_fakulte/-legislativa/2014_2015/vp_2014_5_Etický_kodex_FSEV_UK_rev_07_04.pdf; navštívené 24. 11. 2024

- EK NSS (2017). [online] dostupné na: <https://uesa.sav.sk/wp-content/uploads/2022/07/Etic-kyKodexNSS.pdf>; navštívené: 24. 11. 2024
- EK SASA (2013). [online] dostupné na: <https://docs.google.com/document/d/1AR-B2u-uyczK17xuWaWCoHy20c4YlucLO/edit>; navštívené: 24. 11. 2024
- Halemba, A. (2015). *Negotiating Marian Apparitions. The Politics of Religion in Transcarpathian Ukraine*. Budapest: Central European University Press.
- Jamieson, A. (2002). Theory and Practice in Social Gerontology. In: A. Jamieson, Ch. R. Victor (Eds.), *Researching Ageing and Later Life* (s. 7–20). Buckingham: Open University Press.
- Kinczer, M., Zachar Podolinská, T. (Eds.) (2024). *Etické dilemy v súčasnej etnológii I*. [Ethical Dilemmas in Current Ethnology, Vol. 1]. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
- Thomas, N., O’Kane, C. (1998). The Ethics of Participatory Research with Children. *Children & Society*, 12(5), 336–348. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.1998.tb00090.x>

RADOSLAV PASSIA, VLADIMÍR BARBORÍK a kol.:
Literárne krajiny Bratislavy: obraz mesta po roku 1918
[Literary Landscapes of Bratislava: An Image of the City after 1918]
Vydavateľstvo SAV VEDA, Bratislava, 2023, 456 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2025.1.13> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2025, Tomáš Winkler. This is an open access licensed under the Creative Commons

Mesto a literatúra – dve entity, ktoré sa vzájomne pretínajú a ovplyvňujú. Práve to je hlavný motív monografie *Literárne krajiny Bratislavy: obraz mesta po roku 1918* od kolektívu autorov z Ústavu slovenskej literatúry SAV. Hoci na prvý pohľad ide o literárnovednú publikáciu, veľkou devízou knihy je jej interdisciplinárny charakter. Čitateľ tak môže nahliadnuť na vzájomný vzťah medzi literatúrou a vývojom Bratislavy aj optikou geografie, sociálnej antropológie, sociológie, urbanizmu, lingvistiky či politológie.

V slovenskom kontexte ide pravdepodobne o prvé rozsiahle dielo, ktoré nazerá na vývoj Bratislavy optikou (prevažne) literárnej vedy. Medzi tematicky podobné publikácie možno zaradiť monografiu *Kontakty literatúry (modely, identity, reprezentácie)* (Bystrzak, Passia, Taranenkova, Eds., 2020), ktorá približuje slovenskú literatúru v rôznorodých kultúrnych, ideologických a spoločenských kontextoch. Jednou z nich je aj problematika mesta, ktorej sa venuje kapitola s názvom „Urbanita a identita“. Publikácia *Medzi provinciou a metropolou: obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí* (Dudeková a kol., 2012) sa pre zmenu sústreďuje výlučne na naše hlavné mesto, premenu jej reprezentácií však neskúma s dôrazom na literárnu tvorbu.

Z časového hľadiska je recenzovaná kniha rámcovaná vznikom Československej republiky v roku 1918 a rozdelená na tri obdobia: roky 1918 – 1945; 1945 – 1989 a obdobie od Nežnej revolúcie. Monografia tak vychádza z „tradičnej literárnohistorickej periodizácie slovenskej literatúry, ktorá zohľadňuje mimoliterárne, spoločensko-politické kritériá.“ (s. 16). Z obdobia rokov 1918 – 1945 sa môžeme dočítať o Bratislave v kontexte poézie dvadsiatych rokov 20. storočia; medzivojnovkej prózy; nadrealizmu a tvorby Ivana Horvátha a Ivana Minárika.